

3. Pisanie wypracowania – interpretacja utworu lirycznego

Porady dla zdającego

Druga część arkusza egzaminacyjnego sprawdza umiejętność formułowania dłuższej wypowiedzi pisemnej. Jeśli wybierzesz drugi temat, Twoim zadaniem będzie interpretacja utworu poetyckiego, czyli przedstawienie w przekonujący sposób własnego pomysłu na odczytanie wiersza.

■ Jak pracować z utworem lirycznym?

1. Przeczytaj uważnie wiersz. Zwróć uwagę na **tytuł**. Jest on zazwyczaj ważną wskazówką do interpretacji.
2. Sformułuj **problem** poruszany w tekście. Określanie problematyki utworu jest bardzo istotną czynnością, która decyduje o dalszej pracy. Pamiętaj, że Twoja interpretacja musi być zawsze wyprowadzona z tekstu. Pisanie o tym, czego nie ma w tekście lub co jest z nim sprzeczne, będzie skutkowało błędem interpretacyjnym lub nadinterpretacją.
3. Wyszukaj i podkreśl w wierszu **słowa kluczowe**. Mogą one wyznaczyć kierunek Twojej interpretacji.
4. Wskaż w **utworze nawiązania kulturowe i literackie** – np. odwołania do antyku, Biblii; związki ze światopoglądem epoki, z której pochodzi tekst; odniesienia do biografii autora, aluzje literackie.
5. Rozpoznaj **gatunek liryczny** (np. pieśń, hymn, psalm, tren, fraszka).
6. Określ **tematykę utworu** (np. liryka miłosna, refleksyjno-filozoficzna, religijna, żałobna, autotematyczna).
7. Rozpoznaj **sytuację komunikacyjną** w wierszu – kim jest osoba mówiąca i do kogo się zwraca (adresat wypowiedzi lirycznej).
8. Scharakteryzuj **osobę mówiącą** – w jaki sposób się ujawnia, w czym imieniu się wypowiada, jakie poglądy reprezentuje, jakie emocje ujawnia, co można powiedzieć o jej postawie wobec świata.
9. Opisz **sytuację liryczną** – określ, w jakich okolicznościach wypowiada się osoba mówiąca (np. sytuacja wyznania, modlitwy, rozmowy). Scharakteryzuj wyrażone w tekście uczucia i refleksje. Zastanów się, jaki jest nastrój wiersza.
10. Wskaż **typ liryki** (np. liryka bezpośrednia, pośrednia, podmiotu zbiorowego).
11. Przeanalizuj **kompozycję utworu** – zauważ, jak skonstruowany jest wiersz. Przyjrzyj się wersyfikacji – budowie strof, wersów, rymów. Określ typ obrazowania (realistyczne, fantastyczne, przekształcające).
12. Zwróć uwagę na zastosowane w wierszu **środki stylistyczne** (składniowe: anafora, antyteza, apostrofa, elipsa, inwersja, paralelizm składniowy, powtórzenie, przerzutnia, pytanie retoryczne, wykrzyknienie, wyliczenie; semantyczne: alegoria, animizacja, antropomorfizacja, epitet, hiperbola, metafora, metonimia, oksymoron, personifikacja, peryfraz, symbol; fonetyczne: aliteracja, instrumentacja głoskowa, onomatopeja; słowotwórcze: neologizm, zdrobnienie, zgrubienie, złożenie). Zinterpretuj je i określ ich funkcję w utworze.
13. Pamiętaj, aby analizować i interpretować wiersz w takim zakresie, w jakim jest to istotne dla rozważenia problemu poruszanego w utworze i uzasadnienia przyjętej tezy. To oznacza, że możesz przyjąć różne strategie pracy z tekstem, np. szukać słów kluczowych – istotnych dla odczytania sensu wiersza lub wyjść od analizy sytuacji komunikacyjnej.

■ Konteksty interpretacyjne

W wypracowaniu masz obowiązek przywołać szerokie i różnorodne **konteksty interpretacyjne**.

Przykłady kontekstów:

- **literacki** – opisz funkcjonowanie interpretowanego zagadnienia w innych utworach literackich;
- **kulturowy** – odnieś się do tradycji kulturowej (np. antycznej, biblijnej) związanej z omawianym wierszem; odwołaj się do innych **pozaliterackich tekstów kultury** – mogą to być filmy, spektakle teatralne, obrazy, plakaty, rzeźby, komiksy itp.;
- **biograficzny** – uwzględnij biografię autora, jeśli pozostaje ona w związku z tekstem;
- **historyczny** – weź pod uwagę wydarzenia historyczne odnoszące się do utworu;
- **historycznoliteracki** – odwołaj się do twórczości autora i epoki, w której tworzył;

- **filozoficzny** – określ koncepcję filozoficzną bliską autorowi wiersza;
- **egzystencjalny** – uwzględnij szeroki kontekst ludzkich doświadczeń.

Ważne jest, by przywołane konteksty pozostawały w ścisłym związku z tematem pracy interpretacyjnej. Wybieraj wyłącznie takie, które pozwolą w pełni potwierdzić słuszność przyjętej tezy.

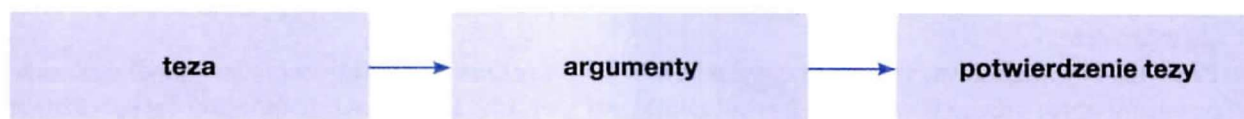
■ Jakie umiejętności są potrzebne do napisania pracy interpretacyjnej?

Napisanie rozprawki interpretacyjnej wymaga:

- zanalizowania i zinterpretowania załączonego utworu lirycznego;
- sformułowania koncepcji interpretacyjnej – przedstawienia pomysłu na odczytanie wiersza w postaci tezy lub hipotezy;
- rzeczowego uzasadnienia tezy interpretacyjnej – poprzez przywołanie argumentów wynikających z analizy i interpretacji tekstu oraz zilustrowanie ich przykładami z załączonego utworu i innych tekstów kultury;
- umiejętnego przywoływania szerokich kontekstów interpretacyjnych, pozostających w związku z załączonym utworem;
- budowania dłuższej wypowiedzi pisemnej zgodnej z zasadami logiki, poprawnej pod względem kompozycyjnym i językowym.

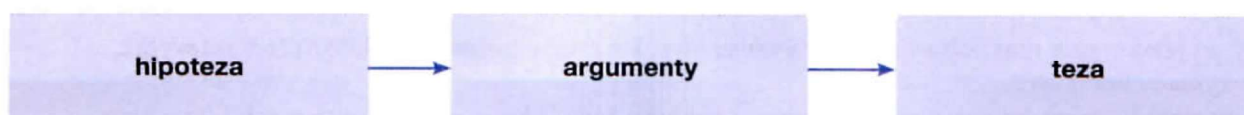
■ Jak napisać dobrą pracę interpretacyjną?

1. Przeanalizuj uważnie **temat pracy**. Ma on zawsze stałą formułę i zawiera następujące elementy:
 - **polecenie określające zadanie do wykonania**: *Zinterpretuj podany utwór. Postaw tezę interpretacyjną i uzasadnij ją.*
 - **informację o minimalnej objętości wypowiedzi**: *Twoja praca powinna liczyć co najmniej 250 słów.*
2. Brak wskazówek w poleceniu pozwala na wybór koncepcji interpretacyjnej – możesz przedstawić własny pomysł na odczytanie wiersza.
3. Zapoznaj się z załączonym tekstem poetyckim i określ jego problematykę.
4. Sformułuj **koncepcję interpretacyjną** (zgodną z odczytaniem utworu) – postaw tezę lub hipotezę interpretacyjną.
5. **Uzasadnij tezę interpretacyjną – zgromadź argumenty**, które potwierdzą przyjętą tezę lub pozwolą zwerifikować hipotezę. Muszą one wynikać z wnikliwej **analizy i interpretacji** załączonego wiersza. Poszukaj w tekście **przykładów** ilustrujących Twoje argumenty.
6. Przywołaj szerokie **konteksty interpretacyjne**. Odwołaj się do **innych tekstów kultury** (utworów literackich, filmów, obrazów, rzeźb, plakatów itp.), które pomogą Ci trafnie i rzeczowo uzasadnić przyjęte stanowisko.
7. Pamiętaj o **podsumowaniu**, w którym sformułujesz wnioski i potwierdzisz słuszność tezy lub rozstrzygniesz hipotezę i sformułujesz tezę.
8. Przestrzegaj ustalonych **zasad konstrukcyjnych**, którym podlega praca interpretacyjna. Buduj swoją wypowiedź konsekwentnie według jednego ze schematów:
 - **rozprawka interpretacyjna z tezą**

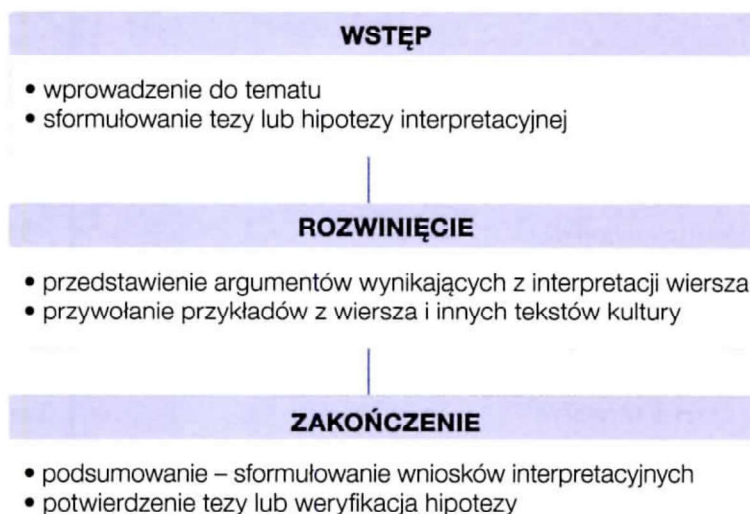
lub

- **rozprawka interpretacyjna z hipotezą**

9. Zwróć uwagę na **poprawność rzeczową** wypowiedzi. Jeśli cytujesz, rób to wiernie i zaznaczaj cytaty cudzymi słowami. Egzaminator uzna niedokładny cytat za błąd rzeczowy. Sprawdzaj informacje, które podajesz: imiona i nazwiska bohaterów, nazwy miejsc akcji, wydarzenia, tytuły dzieł, imiona i nazwiska autorów itp. Pamiętaj, że popełnienie **kardynalnego błędu rzeczowego** świadczącego o nieznajomości tekstu kultury, do którego się odwołujesz, lektury obowiązkowej lub kontekstu interpretacyjnego zdyskwalifikuje Twoją pracę.

10. Zadbaj o **przejrzystą, logiczną i funkcjonalną kompozycję** wypracowania. Podziel tekst na akapity. Każdy akapit wyróżnij wcięciem. Pamiętaj, aby rozwijał jedną myśl, dotyczył jednego zagadnienia. Pilnuj, aby kolejne elementy wypracowania logicznie z siebie wynikały i łączyły się w spójną całość. Układ pracy powinien ułatwić czytającemu jej zrozumienie, przekonać o słuszności postawionej przez Ciebie tezy. Pamiętaj o zachowaniu **trójdzielnej kompozycji pracy**:

Wykorzystaj brudnopis z arkusza egzaminacyjnego i sporządź w nim plan lub konspekt swojej pracy. Łatwiej Ci będzie trzymać się wskazanego układu tekstu i zadbać o właściwą kompozycję wypracowania.

11. Dbaj, aby twoja wypowiedź była **spójna**. Używaj środków językowych, które wiążą poszczególne zdania i akapity. Stosuj sformułowania typu: *nawiązując do...; równie istotną sprawą jest...; nie można zapominać, że...; należy zaznaczyć, że...; można też zwrócić uwagę na...; odwołując się do...; przykładem tego jest...; kolejną wartą zauważenia kwestią jest...*
12. Zachowaj **stosowny styl pracy**, czyli odpowiedni do tematu, o którym piszesz, do gatunku wypowiedzi i sytuacji egzaminacyjnej. Pisz w sposób zwięzły, przejrzysty i komunikatywny. Nie buduj długich i zawiłych zdań. Unikaj powtórzeń, stosuj synonimy i peryfrazy. Nie używaj wulgaryzmów i słów obraźliwych. Nie stosuj słownictwa potocznego. Posługuj się naturalnym językiem, bez zbędnych ozdobników i patetycznych sformułowań.
13. Pamiętaj, aby Twoja praca była **poprawna pod względem językowym**. Zadbaj o poprawność ortograficzną i interpunkcyjną.
14. Pisz **wyraźnie**. Niestarannie napisane wypracowanie może być źle odczytane. Nie używaj korektora, a błędne zapisy przekreślaj.

■ Zasady oceniania interpretacji

Za napisanie wypracowania możesz otrzymać maksymalnie **50 punktów**. Punkty rozdzielone są następująco:

- **sformułowanie koncepcji interpretacyjnej** (w postaci tezy lub hipotezy) – 9 punktów;
- **uzasadnienie tezy interpretacyjnej** (poprzez przywołanie argumentów i przykładów) – 15 punktów;
- **poprawność rzeczowa** – 4 punkty;
- **kompozycja** – 6 punktów;
- **spójność lokalna** (logiczno-gramatyczna między akapitami) – 2 punkty;
- **styl tekstu** (dobór środków językowych) – 4 punkty;
- **poprawność językowa** (składnia, słownictwo, frazeologia, fleksja) – 6 punktów;
- **poprawność zapisu** (ortografia i interpunkcja) – 4 punkty.

1. Jeśli Twoja praca będzie liczyła **mniej niż 250 słów**, otrzymasz punkty wyłącznie za sformułowanie koncepcji interpretacyjnej, uzasadnienie tezy i poprawność rzeczową.
2. Popętnienie kardynalnego błędu rzeczowego zdyskwalifikuje twoją wypowiedź.
3. W wypadku gdy nie sformułujesz koncepcji interpretacyjnej lub będzie ona całkowicie sprzeczna z utworem, Twoja praca zostanie oceniona na 0 punktów.

Przykładowe rozwiązanie zadania maturalnego

Zinterpretuj podany utwór. Postaw tezę interpretacyjną i uzasadnij ją. Twoja praca powinna liczyć co najmniej 250 słów.

Jan Kochanowski

Pieśń IX z Ksiąg wtórych

Nie porzucaj nadzieje,
Jakoć się kolwiek dzieje:
Bo nie już¹ słońce ostatnie zachodzi,
A po złej chwili piękny dzień przychodzi.

Patrzaj teraz na lasy,
Jako prze zimne czasy
Wszystkę swą krasę drzewa utraciły,
A śniegi pola wysoko przykryły.

Po chwili wiosna przyjdzie,
Ten śnieg z nienagła² zyjdzie
A ziemia, skoro słońce jej zagrzeje,
W rozliczne barwy znowu się odzieje.

Nic wiecznego na świecie:
Radość się z troską plecie,
A kiedy jedna weźmie moc nawiętszą,
W ten czas masz ujrzeć odmianę naprędszą.

Ale człowiek zhardzieje,
Gdy mu się dobrze dzieje;
Więc też, kiedy go Fortuna³ omyli⁴,
Wnet głowę zwiesi i powagę zmyli⁵.

Lecz na szczęście wszelakie
Serce ma być jednakie;
Bo z nas Fortuna w żywe oczy szydzi,
To da, to weźmie, jako się jej widzi.

Ty nie miej za stracone,
Co może być wrócone:
Siła⁶ Bóg może wywrócić⁷ w godzinie;
A kto mu kolwiek ufa, nie zaginie.

Jan Kochanowski, *Pieśń IX* [w:] *Dzieła polskie*, t. 1, Warszawa 1969.

¹ nie już (starop.) – jeszcze nie.

² z nienagła (starop.) – stopniowo.

³ Fortuna – w mitologii rzymskiej bogini przypadku; los.

⁴ omylić (starop.) – zwieść.

⁵ zmylić – tu: stracić.

⁶ siła – wiele.

⁷ wywrócić – tu: zmienić.

Polecenie określające zadanie do wykonania. Brak wskazówek pozwala na wybór koncepcji interpretacyjnej – przedstawienie własnego pomysłu na odczytanie wiersza.

Informacja o wymaganej objętości pracy interpretacyjnej.

Twórczość Jana Kochanowskiego jest na liście lektur obowiązkowych, dlatego należy się wykazać umiejętnością określania charakterystycznych cech i tematów w poezji Jana z Czarnolasu.

Przykładowa interpretacja tekstu poetyckiego

„Pieśń” IX Jana Kochanowskiego zawiera typową dla filozofii epoki postawę wobec życia. Poeta, nawiązując do popularnego w tym czasie motywu Fortuny i zmienności ludzkiego losu, wskazuje, jak człowiek powinien przyjmować zmieniające się sytuacje życiowe i co w ludzkim życiu jest najważniejsze.

Utwór rozpoczyna zwrot do adresata, w którym poeta zachęca do bycia opanowanym wobec zmienności losu i do tego, by nigdy nie tracić nadziei na lepsze. W kolejnych wersach Kochanowski posługuje się prostymi stwierdzeniami: „Bo nie już słońce ostatnie zachodzi, a po złej chwili piękny dzień przychodzi”. Poeta ukazuje przeplatanie się dobrych i złych chwil, przypomina podstawową prawdę, że nic nie trwa wiecznie, zarówno szczęście, jak i nieszczęście.

Podobną filozofię przedstawiają kolejne strofy. W drugiej i trzeciej zwrotce Kochanowski wykorzystuje motyw zmieniających się pór roku. Opisuując brzydką i srogą zimę, zaraz potem zaznacza, że po zimie przychodzi wiosna: piękna, wesoła i kolorowa. Z kolei w strofie czwartej poeta pisze: „Nic wiecznego na świecie”, zaznaczając w ten sposób potrzebę akceptacji zmian, tym bardziej, że na wiele rzeczy nie mamy wpływu, bo ludzkim losem często rządzi ślepy przypadek.

Rzymska bogini przypadku – Fortuna nie bez powodu przedstawiana była w czasach renesansu jako kobieta z przepaską na oczach – wszechmocna siła rządząca się własnymi, często niezrozumiałymi dla nas prawami: „Bo z nas Fortuna w żywe oczy szydzi, to da, to weźmie, jako się jej widzi”. Osoba mówiąca w wierszu przestrzega czytelnika przed naiwną wiarą w przychylność losu. Wobec nieodgadzionych wyroków Fortuny potrzebna jest, jak zaznacza Kochanowski, stałość uczuć i pielęgnowanie ideałów oraz wartości. Jediną obronę człowieka w tej sytuacji stanowi „serce jednakie”, to znaczy równowaga ducha w szczęściu i nieszczęściu. Renesansowy poeta odwołuje się tutaj do filozofii stoickiej. Opiera się nie tylko na własnym życiowym doświadczeniu, ale też na przekonaniach Horacego, od którego przejął zasadę „złotego środka”. W ostatniej zwrotce przypomina, że nie powinno się przywiązywać zbyt wielkiej wagi do zrzędzeń losu, które i tak nie mogą być zmienione przez ludzi. Zwraca natomiast uwagę na to, że niezależnie od biegu wydarzeń, trwała i niezmienna powinna być wiara w Boga, ponieważ to ona zapewnia wieczny spokój i stanowi najważniejszą wartość w życiu człowieka. Bóg jest tu przedstawiony jako obrońca człowieka, jego opiekun, który jako wszechmogący może obrócić los na korzyść człowieka.

W „Pieśni IX” Jan Kochanowski połączył chrześcijańskie przekonanie o tym, że zawierzenie Bogu gwarantuje życie wieczne, że „kto mu kolwiek ufa, nie zaginie” z renesansową fascynacją życiem. Echa filozofii zawartej w „Pieśni IX” odnajdujemy np. w wierszu „Przedśpiew” Leopolda Staffa – przedstawiciela dwudziestowiecznego klasycyzmu. Osoba mówiąca w tym utworze potrafi pogodnie znosić los i mądrze się smucić. Dla niej, tak jak dla renesansowego humanisty, nic w życiu „nie jest obce” i dlatego śpiewa pochwałę życia.

Renesansowy charakter pieśni Kochanowskiego podkreśla jej budowa. Zgodnie z zasadami epoki ten gatunek to utwór regularny, stroficzny i melodyjny. Całość mieści się w ideałach epoki i zachowuje klasyczną zasadę jasności stylu. Tego dotyczy również oszczędność zastosowanych epitetów i ich prostota, np.: „zła chwila”, „piękny dzień”, „moc najwęższa”. Pozwala to odbiorcy skupić się na wyrażnie sformułowanych re-

Sformułowanie tezy interpretacyjnej uwzględniającej kontekst historycznoliteracki. Wskazanie słowa kluczowego dla odczytania sensu wiersza (Fortuna).

Rozpoznanie sytuacji komunikacyjnej (poeta *doctus* poucza i pociesza czytelnika).

Analiza i interpretacja refleksji filozoficznych rozwijanych przez osobę mówiącą. Przedstawienie poglądów renesansowego poety. Dostrzeżenie analogii, którą Kochanowski czyni między prawami przyrody a zmiennością losu człowieka.

Przywołanie trafnych kontekstów: kulturowego (motyw Fortuny, rzymskiej bogini przeznaczenia), filozoficznego (stoicyzm) i literackiego (Horacy). Konteksty interpretacyjne kluczem do zrozumienia postawy renesansowego humanisty wobec życia.

Dostrzeżenie chrześcijańskiego podłoża światopoglądu poety – wiary w opatrność bożą.

Odwołanie się do innego tekstu kultury – odnalezienie podobnej filozofii życiowej w poezji Staffa, który jak Kochanowski wierzy w klasyczne ideały. Potwierdzenie trwałości przesłania zawartego w pieśni.

fleksjach, a nie na nadmiarze środków stylistycznych będących jedynie popisami retoryki, ozdobnikami.

Podsumowując, interpretowana przeze mnie pieśń zawiera podstawowe prawdy o ludzkim życiu i człowieku. Podejmuje jeden z charakterystycznych dla renesansu motywów, jakim jest kapryśna Fortuna, która ma władzę nad całym światem. Osoba mówiąca w wierszu, podobnie jak w wielu innych filozoficzno-refleksyjnych utworach Kochanowskiego, takich jak np. „Pieśń XVII” i „Pieśń XIX” z „Ksiąg wtórych” czy fraszka „O żywocie ludzkim”, poucza czytelnika, jak mądrze żyć w świecie, w którym nic nie jest nam dane na zawsze.

Źródło: Egzamin maturalny od roku szkolnego 2014/2015. Język polski.
Poziom podstawowy, CKE, Warszawa 2013.

Podkreślenie zgodności regularnej i oszczędnej budowy pieśni z jej wymową, czyli głoszeniem pochwały „złotego środka”. Dostrzeżenie, że poeta zachował zasadę dekorum (odpowiedniości stylu i treści). Wykazanie reprezentatywności utworu dla określonej konwencji literackiej.

Podsumowanie – sformułowanie wniosków wynikających z przytoczonych argumentów. Odwołanie się do innych filozoficzno-refleksyjnych utworów Kochanowskiego i powtórzenie tezy postawionej we wstępie – uznanie jej za udowodnioną.

Poziom wykonania:

- **sformułowanie koncepcji interpretacyjnej:** 9 punktów – koncepcja niesprzeczna z utworem, spójna i obejmująca sensy niedosłowne (znajduje potwierdzenie w tekście, obejmuje i łączy w całość odszukane przez piszącego sensy utworu), teza interpretacyjna sformułowana w sposób jednoznaczny;
- **uzasadnienie tezy interpretacyjnej:** 15 punktów – uzasadnienie tezy interpretacyjnej trafne i pogłębione (rzeczowe argumenty wynikające ze sfunkcjonalizowanej analizy tekstu, dobre przykłady innych tekstów kultury);
- **poprawność rzeczowa:** 4 punkty – brak błędów rzeczowych;
- **zamysł kompozycyjny:** 6 punktów – kompozycja funkcjonalna;
- **spójność lokalna:** 2 punkty – nieliczne błędy składniowe zaburzają powiązania logiczne wewnątrz akapitów; nie są to jednak błędy znaczące, dlatego przyznano maksymalną liczbę punktów;
- **styl tekstu:** 4 punkty – styl stosowny (styl tekstu popularnonaukowego, bogate słownictwo);
- **poprawność językowa:** 6 punktów – nieliczne błędy nierzające (np. wypowiedzenie: *nigdy nie tracić nadziei na lepsze* zawiera błąd składniowy, ponieważ słowo *lepsze* wymaga dopowiedzenia, co jest lepsze);
- **poprawność zapisu:** 4 punkty – zapis w pełni poprawny.

Praca została wysoko oceniona – uzyskała maksymalną liczbę 50 punktów.